

Makale Gelişi:
22.11.2023
Makale Kabulü:
26.12.2023

Araştırma
Makalesi

MEDENİYET, MEDENİYET STANDARDI, İNGİLİZ OKULU VE AVRUPAMERKEZCİLİK*

Baykal AYDEMİR
Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı
baykalaydemir38@gmail.com
ID 0000-0002-5100-4760

ÖZET

Medeniyet kavramı 18. yüzyılda kullanılmaya başlanır. Ortaya çıktığı dönemde medeniyet kavramı; toplumlar ve devletler arası ilişkileri kategorize etmek ve açıklamak için yeni bir tartışma alanı açar. Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu ile medeniyet kavramından toplumlararası ilişkiler analizlerinde yararlanır. İngiliz Okulu'nun medeniyet anlayışı tekil medeniyet temellidir. Medeniyet standardı kavramsallaştırması, İngiliz Okulu'na özgü olmakla birlikte ana akım uluslararası ilişkiler anlatısından farklı bir kavramsallaştırmadır. Medeniyet standardının bir ölçü olarak belirlenmesiyle uluslararası topluma katılmak isteyen devletlere ölçüt haline getirilir. Söz konusu ölçü siyasi, sosyal, hukuki ve iktisadi birtakım koşullarla desteklenir. Uluslararası toplumun üyesi olmak, medeniyet standardının 'gerekliklerini' dayatırken standardın kendisi de uluslararası toplum gibi Avrupalıdır. Bu noktada, medeniyet kavramına ve medeniyet standardına yönelik yaklaşımda Avrupa tarihi esas alındığı için Avrupamerkezcilik sorunu doğar. Bu makalede, medeniyet kavramı ile başlayan incelemenin yanı sıra tekil ve çoğul medeniyet perspektiflerine değinilmektedir. Daha sonra, uluslararası ilişkilerin nasıl anlamlandırıldığına İngiliz Okulu ve onun medeniyet standardı kavramsallaştırmasından hareketle odaklanılmaktadır. Bu kavramlar üzerinden deskriptif yöntemi benimsemektedir. Sonuç olarak İngiliz Okulu ve kullandığı medeniyet standardı Avrupamerkezci olduğu gerekçesiyle eleştirilir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu, Avrupa Merkezilik.

Atıf Bilgisi: Baykal Aydemir, "Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu ve Avrupamerkezcilik", *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2023, ss.69-88.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazar finansal destek almadığını beyan etmiştir.
1. yazar %100

10.5281/zenodo.10432115

* Bu makale, Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu'nun danışmanlığında hazırlanan Türk Düşüncesinde Uluslararası İlişkiler ve Medeniyet Meselesi başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak ve genişletilerek hazırlanmıştır.

Article Received:
22.11.2023
Article Accepted:
26.12.2023

Research Article

CIVILIZATION, STANDARD OF CIVILIZATION, ENGLISH SCHOOL AND EUROCENTRISM

ABSTRACT

The term “civilization” has been in use since the 18th century. “Civilization,” in the period it first occurred, paved the way for categorizing and explaining the relations among societies and states. In international relations, it is utilized from the English School and the concept of civilization in the analyses of intersocietal relations. The civilization understanding of English School is based on a singular civilization. The conceptualization of civilization standard is a different conceptualization, apart from the international relations narrative, as it pertains to English School. The civilization standard becomes a criteria for the states that want to join international society, with the determination of the civilization standard as a measurement. This measurement is supported by political, social, legal, and economic conditions. While being a member of international society imposes the “requirements” of the civilization standard, the standard is European too. At this point, the eurocentrism issue occurred because European history is based on the concept of civilization and the civilization standard. Apart from the examination starting with the concept of civilization, singular and plural perspectives on civilization have been mentioned in this article. Then, it is focused on how to make sense of international relations from the perspective of the English School and its conceptualization of civilization standards. Descriptive method was used on these terms. Consequently, the English School and the civilization standard it used are criticized because they are eurocentric.

Key Words: Civilization, Civilization Standart, English School, Eurocentrism.

To Cite: Baykal Aydemir, “Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu ve Avrupamerkezcilik”, *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal*, Vol 1, No 1, 2023, pp.69-88.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval

Financial Support Statement:

Author declared that they did not receive financial support

Author(s) contribution Statement:

1th author 100%

10.5281/zenodo.10432115

1. Giriş

Sosyal bilimlerin muhtelif alanlarında görülen kavramsal çatışmalar medeniyet üzerine tanı, tanım, tarif ve anlamlandırma farklılıklarında kendini gösterir. Medeniyet kavramının birçok sosyal bilim terimi gibi net bir tanımının olmaması farklı değişkenlerden kaynaklanabilir. Dil, kültür, coğrafya, toplum, din, teknoloji, siyasi düşünce ve politik hedefler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklı farklı medeniyet tanımları bulunmaktadır. Braudel'in tabiriyle "*keşke mümkün olsaydı da, bir doğru parçasını, bir üçgeni, kimyasal bir cismi tanımladığımız gibi, uygarlık¹ kelimesini de açık ve basit bir şekilde tanımlayabilseydik*".² Medeniyet kavramı Uluslararası İlişkiler disiplininde 20. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Okulu'nun medeniyet standardı kavramsallaştırmasıyla yer edinir. Medeniyet hakkındaki kavramsal tartışmalar temelde iki yaklaşım etrafında şekillenir. İki yaklaşımın içindekiler; tekil medeniyet ve çoğul medeniyettir.

Çalışmanın ana sorusu medeniyet kavramının medeniyet standardı düzeyi ile ele alınarak Avrupa merkezilik ve medeniyet ilişkisini sorunsallaştırıp ilgili meselenin İngiliz Okulu üzerinden uluslararası ilişkilere yansımalarını sergilemektir. Deskriptif yöntemin kullanıldığı çalışma, ele aldığı kavramların arasındaki bağlantıları sergilemeye dönük bir girişim olarak yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Bu makalede, İngiliz Okulu'nun medeniyet anlayışının tekil medeniyet düşüncesine dayandığına vurgu yapılıyor. Tekil medeniyet yaklaşımı, Batı Avrupa tarihini referans alarak diğer toplumların kendi koşullarını ve ihtiyaçlarını görmezden gelir. Bu yaklaşım, medeniyetin standartlarını ve ölçütlerini belirlerken Avrupa tarihindeki gelişmelere göre şekillenir. Bahsedilen Medeniyet Standardı yaklaşımı, uluslararası toplumda yer alabilmenin önemli unsurlarından biri olarak görülür.

İngiliz Okulu, ana akım kavramlardan farklı olarak 1960'larda medeniyet standardı kavramını vurgulayarak yeni bir medeniyet tartışmasını başlatmıştır. Bu kavram, uluslararası toplumu oluşturan devletler arasındaki ilişkilere odaklanır. Uluslararası toplum, 1648 Vestfalya Antlaşması sonrasında Avrupalı devletler arasında oluşan ilişkilerin normlarına dayanan bir devletler topluluğudur. Medeniyet standardı ise, Avrupalı devletler toplumuna katılmak isteyen diğer devletleri belirli bir ölçüye tabi tutarak onları değerlendirme amacını taşır.

İngiliz Okulu'nun medeniyet yaklaşımı eleştirilerin odağında olmuştur. Bu yaklaşım, Avrupa'nın değerlerini ve tarihsel deneyimlerini, Avrupa dışındaki toplumlara genelleme eğilimi gösterdiği için eleştirilmiştir. Bu durum, Avrupalı değerlerin ve normların evrensel olarak kabul edilebilir olduğu varsayımına dayanır ki bu da diğer kültürleri, toplumları ve medeniyetleri dikkate almadığı eleştirilerine yol açmıştır. Bu yaklaşımın Avrupa merkezli olduğu ve diğer medeniyetleri anlama ve değerlendirme konusunda eksiklikler taşıdığı düşünülmüştür.

Bu çalışmada, İngiliz Okulu'nun medeniyet üzerinden uluslararası ilişkileri anlamlandırma çabası önemli bir katkı olarak görülse de bu yaklaşım eleştirel bir gözle incelenir. Medeniyet odaklı yaklaşım, uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri, normları ve uluslararası toplumu

¹Uygarlık ve medeniyet sözcükleri bu makalede eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. İki kavram hakkında yapılacak karşılaştırmalı bir inceleme bir başka çalışmanın konusu olsa da Kia'ya göre, uygarlık ve medeniyet sözcükleri arasında anlam kaymasının olduğunu düşünmek yanlıcıdır. Her iki kavram da üretildikleri dönem itibarıyla aynı coğrafyaya atıf yapmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Rukiye Akkaya Kia, "Uygarlık, Modernite ve Medeniyet Sözcüklerinin Hukuka Bakan Yüzü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(2), 2006, s. 115.

²Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 27.

anlamak için dikkate değer bir perspektif sunar. Ancak, bu yaklaşımın genellikle Avrupa merkezli olduğu, diğer kültürlerin, toplumların ve medeniyetlerin çeşitliliğini yeterince kapsamadığı ve Avrupa'nın deneyimlerini evrensel ölçüt olarak ele aldığı eleştirilerini de beraberinde getirir. Bu eleştiriler, İngiliz Okulu'nun medeniyet odaklı yaklaşımının sınırlılıklarını vurgular ve bu perspektifin diğer kültürel bağlamları göz ardı etme riskini ortaya koyar. Bu yüzden, İngiliz Okulu'nun medeniyet üzerinden uluslararası ilişkileri anlamlandırma çabası eleştirel bir perspektifle değerlendirilir.

Bu makale, medeniyet kavramının tekil ve çoğul boyutlarına dair kavramsal tartışmalara odaklanmaktadır. İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplindeki medeniyet standardı kavramsallaştırması ele alınmakta ve bu yaklaşımın Avrupa odaklı karakteri eleştirel bir gözle incelenmektedir. Makalede, medeniyet tartışmalarının medeniyet standardının temelindeki arka planı ve İngiliz Okulu ile olan ilişkisinin açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, medeniyet standardıyla İngiliz Okulu arasındaki etkileşim ve Avrupa merkezli bakış açısı analiz edilmektedir. Bu şekilde, medeniyet kavramının ve medeniyet standardının bu özel perspektifler içinde nasıl ele alındığının anlaşılmasına yardımcı olunmaktadır.

2. Medeniyet

Sosyal bilimlerde süregelen bir olgu olan kavramsal tanı, tanım, tarif, anlama ve anlamlandırma farklılıkları, onun doğasının olağan yansımasıdır. Pek çok sosyal bilim kavramında görüldüğü üzere, medeniyet (civilization) kavramı da hakkında oydaşma ve uzlaşma sağlanamamış kavramlardan biridir. Belirli bir zamanda ve mekânda, kendini soyut ve somut özellikleriyle yapılandıran toplumlar ve devletler, kendi şartlarını inşa ederek birer özneye dönüşebilir. Özneleşme sürecinin medenileşme ve medeniyetle inşa edilişi, incelenen medeniyetin farklı medeniyetlerle ne kadar ve nasıl bir ilişki kurabildiğinin turnusol kâğıdıdır. Uluslararası sosyal ve siyasi irtibatlar başta olmak üzere beşeri olan her bir heterarşik ya da hiyerarşik münasebetler medeniyetin kapsama alanındadır. Medeniyet kelimesini, kavramını ve olgusunu ortaya çıkışı, kullanılışı ve dönüşümü açısından irdeleme gereksinimi bulunmaktadır. Çünkü tarihi süreçte medeniyet kavramı farklı anlamları içermektedir.

Baykara, medeniyet kelimesinin kökünün Arapça olduğuna ancak Arapça'da medeniyet kelimesinin bulunmadığına değinir. Türkçe için medeniyet kelimesi Osmanlıların ürettiği bir kelimedir³. Medeniyet sözcüğü Arapça'da şehirle ilişkilidir. Arapça şehir manasındaki medine ile medeniyet kelimesi mdn kökünden gelir. Fransızca ve İngilizce dillerinde medeniyet sözcüğü ilk kez 18. yüzyılda modern kullanımıyla “*medenileşme durumu veya süreci*” manasında meydana gelir. Uzun zamandır mevcut olan medeniyet sözcüğü 16. yüzyılda yaygın bir şekilde tedavülde olan medenileştirmek (to civilize) fiilinden ve medeni/medenileşmiş (civilized) sıfatından doğar. Medeniyet sözcüğünün modern manası bakımından meydana gelişinin ilk edebi delili olarak birkaç esere ya da yazara değinilmektedir⁴. Meriç medeniyet ve kültür arasındaki karmaşayı kritik eder. Her iki kelimeye karşılık olarak İbn Haldun'a atfen umran kelimesinin olduğunu belirtir⁵. Umran, “*medeniyet ilmi, insan cemiyetinin akış halinde devamlı ve fânî taraflarını belirtmesi*”⁶ anlamına gelirken “*Arapça'da inşa etmek, geliştirmek anlamına gelen bir kökten türetilir*”⁷.

³ Tuncer Baykara, “Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Giriş”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 5, Say: 1, 1990, s. 1.

⁴ A. Nuri Yurdusev, *International Relations and the Philosophy of History: Civilizational Approach*, 1st Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 56-57.

⁵ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, 1. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 37-39.

⁶ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, 5. bs., Haz., Ümit Meriç Yazan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 69.

⁷ Yurdusev, a.e., pp. 56.

Cemil Meriç medeniyet kelimesini Adolphe Hatzfeld, Arsene Darmesteter ve M. Antoine Thomas tarafından yayımlanan Fransız Dili Genel Sözlüğü'ne atıfla tarihlendirir. O, söz konusu sözlüğe göre, civilisation kavramının 1756 yılında meydana geldiğini saptar. Hatta Meriç, 18. yüzyılın büyük sözlüklerinde medeniyet kelimesinin olmadığını da not eder. Ancak yine onun belirlediğine göre, akademinin sözlüğünün üçüncü baskısında, yani 1798 yılında medeniyet tanımına yer verilmez. Böylece medeniyet kelimesinin ilk tanımı “*medenileştirme eylemi yahut medeni olanın durumu*” minvalindedir. Yine Meriç'in bulgusuna göre, ilk defa 1890 yılında medeniyetin bugünkü manasına yakın bir manası mevcuttur. Bu anlamı ise Meriç “*insanlığın ahlakça, fikirce ve içtimai hayatça ilerlemesi*” şeklinde Türkçe'ye aktarır.⁸

Tanilli ise civilisation kelimesinin Batı dilleri sözlüğünde ancak iki asırlık bir maziye sahip olduğunu belirtir. Onun tespitine göre, medeniyet kelimesi 18. yüzyılın ilk yarısında herhangi bir yerde yer almaz. Fransız Akademisi Sözlüğü'ne sözcüğün dâhil edilmesinin, sözlüğün 1835 yılı basımıyla mümkün olduğuna değinir. Kelimenin ilk kez tedavüle girişini de iktisat tarihçisi Marki de Mirabeau tarafından kullanımına dayanarak 1756 yılı olarak saptar. Tanilli tarafından civilisation kelimesinin 18. yüzyılda ortaya çıkışının sebepleri ve ihtiyacı irdelenir. Ona göre 18. asır Batı'da büyük tartışmaların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Bahsedilen tartışmaların merkezindeki meselelerden biri de toplum sözleşmesidir. O, bu hususu insanların doğal halde yaşarken sözleşmeyle toplum yaşamına geçmesine ve medeniyeti kabul edişlerine doğru götürür. Ayrıca 18. yüzyıl; Batı Avrupa'da Rönesans neticesinde doğan uyanışın daha büyük bir aşamaya geçtiği dönemdir. Dünyaya yayılmaya başlayan Batı Avrupa daha yoğun ticari ilişkiler geliştirerek sosyal düşüncenin de evrilmesine sebep olur. Ana çizgileriyle, 18. yüzyıl felsefesi, bir ilerleme felsefesi olarak tarif edilir. İlerleme sözcüğü o dönemin kültürel bilincinde sosyal çevrelerin ilk hedeflerinden biridir. Böylelikle Avrupa'nın batı aksında meydana gelen yeni bir yaşamın ve düşüncenin başlangıç noktası, yeni bir kelime olan medeniyet (civilisation) ile anlamlı kılınır. Başka bir ifadeyle; civilisation sözcüğü yeni bir yaşam düşüncesi manasındadır.⁹ Dellaloğlu da medeniyet (civilisation) kelimesinin ilk kez Fransızca'da Marki de Mirabeau tarafından 1766 yılında kullanıldığını ifade eder. Kelimenin İngilizce karşılığı ise civilization ve onun ilk defa kullanımı da 1767 yılında gerçekleşti.¹⁰

Lucien Febvre, Tanilli'ye benzer bir açıklamayla, medeniyet kavramının kendine has bir tarihsel kesitte oluştuğunu onun arka planıyla dile getirir. Febvre, medeniyet üzerine tarihi kesite odaklanırken tarih felsefesinde polis (police) kavramının önemine dikkat çeker. Voltaire gibi yazarlar civiliseyi erken bir dönemde police kavramına entegre eder. O zamanın koşullarında yazarlar police sözcüğünü medeniyet (civilité) ve kibarlık (politesse) kelimelerinin etkileşimine açarak zenginleştirir. Fakat police dirençli bir karşılık verir ve gücünü muhafaza eder. Bununla birlikte, police direncini kırmak maksadıyla zihinlerde yer almaya başlayan yeni bir sözcüğe yeni bir güç ve kapsam kazandırılarak civilise, sivil ve kibardan farklılaştırılacaktır. Böylelikle civilise fiil kökünden ve arkasındaki fiilden civilisation (medeniyet) sözcüğü türetilir. Bir diğer deyişle; medeniyet sözcüğü, 1751 yılında başlayan ve iktidar uğraşları içerisinde 1752 ve 1757 yıllarında kesintiye uğrayan, 1765 yılında Denis Diderot'nun büyük çabalarıyla 1772'de tamamlanan büyük Encyclopedie ansiklopedisinin bitişine doğru yerini alır.¹¹ Zygmunt Bauman'ın belirlemesine göre, iser (civiliser) ile biten sözcüğün umumi kullanılışından isation (civilisation) ile biten bir

⁸ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 7. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 81.

⁹ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 31. bs., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2015, s. 12-13.

¹⁰ Besim F. Dellaloğlu, *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, 2. bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

¹¹ Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 26-28.

sözcüğün türetilmesi kolay yapılırsa da civilisation sözcüğünün dönüşümü yaklaşık bir yüzyıllık süreçte meydana gelir¹². Braudel'e göre, Batı'da medeniyet sözcüğü ilk kez Fransız iktisatçı Anne-Robert Jacques Turgot tarafından 1752 yılında kullanılır. Akabinde, dört yıl sonra, yani 1756 yılında devrimci Marki de Mirabeau'nun babası Victor Riqueti'nin "A *Treatise on Population adlı eserinde*¹³" medeniyet sözcüğüne rastlanılır.¹⁴

Wallerstein'e göre, medeniyet sözcüğü terminolojik bir biçimde açıklandığında onun tekil anlamı medenileştirme süreci dairesinde barbarlığın zıttı olarak izah edilir. Medeniyet sözcüğünün ilk kez kullanılışı 18. yüzyıl ortalarında iki Aydınlanma entelektüelinin eserlerinde yer bulur. Sözü geçen iki entelektüelden ilki Fransızca'da 1756 yılında Marki de Mirabeau'nun, İngilizce'de ise 1767 yılında Adam Ferguson'un eserlerinde medeniyet kelimesine rastlanılır.¹⁵ Osmanlı düşünce dünyasında medeniyet sözcüğünün kullanımı 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra görülür.

Civilisation sözcüğünün Osmanlı döneminde sözlüklerinde yer alışı Mustafa Reşit Paşa'nın vesilesiyle gerçekleşir. 1834'te Mustafa Reşit Paşa, Paris'ten gönderdiği resmi yazılarında civilisation sözcüğüne karşılık olarak terbiye-i nas ve icrayı nizamât sözcüklerini belirler. Fakat ona Türkçe karşılık bulunamaz. Meriç, civilisation kavramına karşılık olarak medeniyetin kullanılmasını eleştirel bir tavırla irdeler ve onun kalke edildiği değerlendirmesini yapar¹⁶. Yani, ona göre kavram direkt olarak alınmak suretiyle bir nevi kopya edilir. Mustafa Reşit Paşa'dan sonra 1837 yılında diplomat Mehmet Sadık Rıfat Paşa tarafından yazılan Avrupa Ahvaline Dair Bir Risale adlı eserde civilisation sözcüğü medeniyet olarak kullanılır.¹⁷ Dellaloğlu'na göre, Osmanlı Türkçesi'nde civilisation kelimesinin tedavüle girişinin ve ona karşılık gelen medeniyet sözcüğünün icat edilmesinin, Tanzimat Fermanı'nı okuyan kişinin Mustafa Reşit Paşa olması bir tesadüf değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde medeniyet mefhumunun yeni(lenen) bir düzeni gösterdiği fikredilir. Bu meyanda, Tanzimat'ın düzene sokmak, düzenlemek manalarını barındırdığına işaret edilir.¹⁸

2.1. Tekil Medeniyet ve Çoğul Medeniyet Tartışmaları

Medeniyet tartışmaları; tekil medeniyet ve çoğul medeniyet yaklaşımlarından oluşan iki ana eksene sahiptir. Doğrucan'a göre, medeniyet tartışmalarında medeniyetin tek olup olmadığı sorunsalı merkezi bir konumdadır. Dolayısıyla medeniyetlerin olması, bir başka ifadeyle; medeniyetin birden çok veya biricik oluşu iki ayrı yorum sahasını gösterir. Keza en ileri toplumsal bünyenin medeniyete dönüştüğünün düşünülmesi de bir diğer yorumlamadır. Batı medeniyeti karşısında Doğu medeniyetini izah etmekle, medeniyetin başlangıcını Mezopotamya olarak belirleyip Mısır, Hellen, Roma, Bizans, Avrupa sıralamasını yapmak da iki ayrı yaklaşımdır. İlk yaklaşım, bambaşka kültürlerin benzeşmek suretiyle bir üst yapı olan medeniyet durumuna ulaşmaları anlamına gelir. İkinci yaklaşımda ise medeniyetler arasındaki ilişkiler bir bayrak yarışına benzetilirken bir sancak olarak nitelenen medeniyet en ileri toplumsal bünyenin evrenselleştirmesiyle biricik yerini edinir. Bu sebeple, medeniyet en ileri safhaya erişirken Y. Francis Fukuyama'nın tarihinin sonu teşhisi ortaya çıkar. Tarihin sonu

¹² Dellaloğlu, *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, s. 36.

¹³ A. Nuri Yurdusev, a.e., 1st Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 57.

¹⁴ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s. 27-28; Yurdusev, a.e., pp. 57; Niall Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 28.

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, Çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 286.

¹⁶ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, s. 83.

¹⁷ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On Dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, 1. bs., Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 31.

¹⁸ Dellaloğlu, a.e., s. 40.

tespitiyle medeniyetin daha ileri gidemeyeceği iddia edilir.¹⁹ Uluslararası İlişkiler disiplininin yanı sıra sosyoloji ve etnoloji incelemeleriyle, özellikle 20. yüzyılda “*medeniyetlerin çokluğu gerçeği*” daha da desteklendi.²⁰

Wallerstein’e göre, medeniyet oldukça müspet çağrışımlara sahip, mantık ve dilbilgisi açısından da tekil bir terimdir. Ona göre, medeniyetin ilk anlamı “*insanları daha medeni, yani daha az hayvani veya daha az vahşi hale getirmiş olan süreçlere ve onların sonuçlarına*” gönderme yapar. Medeniyetin ikinci anlamı ise çoğul kullanımıyla ilintilidir. Çoğul kullanımında medeniyet ortaya bir tür tarihsel bütün koyar. Söz konusu bütün; sürekli olarak senkronizasyon içermese de medeniyet olgusu diğer türleriyle birbirilerine refakat eden “*dünyagörüşü, adetler, yapılar ve kültürün (hem maddi hem yüksek kültür)*” belirli bir etkileşimi manasındadır. Çoğul anlamda medeniyet tekil anlamına göre daha nötrdür. Ancak çoğul kullanım, ideolojik imaları itibarıyla daha sofistike ve daha rafine bir yapıdadır.²¹

François Guizot’a göre, medeniyetler mevcuttur. Medeniyetleri “*incelemek, çözümlmek, anatomilerini çıkarmak*” lazımdır. Aynı zamanda medeniyet de vardır ancak bu medeniyet, medeniyetlerin üzerinde “*doğrusal değilse bile, sürekli ilerleyen*” bir medeniyettir.²² Guizot’un bakış açısında ilk olarak çoğul medeniyet yaklaşımı görülmektedir. Onun ikinci bakış açısında ise medeniyete tekil bir karakter yüklemeyen, aksine medeniyetin olgusal yönünü belirten bir yaklaşım vardır. Onun tekil medeniyet olarak nitelenen yaklaşımı, kendi söyleriyle “*insanlığın birikimlerinin aktarıldığına ve buna bağlı olarak, uygarlığın yaratılması gereken evrensel bir tarihi bulunduğuna*”²³ istinaden tarif edilebilir.

Ülken’in medeniyet olgusuna tercüme ve uyanış etkileşimine dayanan yaklaşımı, çoğul medeniyet yaklaşımına bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Ona göre, medeniyetler arasındaki çeviri hareketleri şöyledir:

“...medeniyetin sürekli açılış yolu üzerindeki bütün esaslı uyanış hareketleri bu suretle, her şeyden önce, birer büyük tercüme devri ile başlamışlardır. Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike, Mısır tercümeleriyle; Türk Uygur uyanışı Hint, İran, Nasturi tercümeleriyle; İslam uyanışı Yunan (Nasturi, Yakubi), Hint tercümeleriyle; yeni Garp uyanışı İslam (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan tercümeleriyle mümkün olmuştur. 18’inci asırda başlayan Cermen uyanışı bütün eski kaynaklara Latin ve Anglo-Sakson dünyasının yeni mahsullerini de katmış ve aydınlanma (Aufklarung) ile hazırlanan bu zengin tercüme faaliyeti, Fırtına ve Giriş (Sturm ve Drang) ile yaratıcı Alman kültürünü doğurmuştur. Eski Yunanlılar, Uygurlar, İslam milletleri, Rönesans milletleri, Alman romantizmi eğer yeni bir şey yarattılar ve medeniyetin sürekli açılışına katıldılarsa; bu ancak onlara hazırlık olarak yaptıkları çok zengin tercüme faaliyetinden ve bu yabancı tesirlerin aşısıyla karşılaşan derin ve içten gelme aksülamellerden ileri gelmiştir.”²⁴

Tercüme ve uyanış olgularından hareketle izah edilen medeniyet(ler)in oluşması, medeniyet standartlarının birbirlerinden farklı ancak birbirlerini de tamamlayan medeniyetlerarası bağlantıları göstermektedir. Bu çerçevede, uluslararası toplumun çizgisel oluşumu hakkında

¹⁹ Mehmet Fatih Doğrucan, *Medeniyet Dili Olarak Türkçe: Dilci Felsefe ile Başlangıç ve Yöntem Arayışı*, 2. bs. Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 47-48.

²⁰ Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, s. 14.

²¹ Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, s. 285.

²² Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, s. 49.

²³ A.e..

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, 5. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 6-7.

da düşündürücüdür. Tercüme ile medeniyet standartlarının Eski Yunan uyanışından itibaren sıralanışı Guizotvari tekil medeniyeti, yani insanlık medeniyetini yansıtmaktadır.

Huntington, 19. yüzyılda Avrupalıların, uluslararası sistemde Avrupa dışındaki toplumların ne zaman yeterince "medeni" olduklarını belirlemek için çaba gösterdiklerini aktarıyor. Ayrıca, o medeniyet kavramının artık tek bir standartla sınırlı kalmadığını ve birçok farklı medeniyetin var olduğu fikrine yönelindiğini ifade ediyor. Bu da medeniyetin bir ideal olmaktan çıkıp birçok farklı medeniyetin mevcut olduğu bir yapıya evrildiğini gösteriyor. Sonuç olarak, tekil olarak medeniyet kavramının önemini kaybettiği ve artık çoklu anlamlarda medeniyetlerin var olduğu bir döneme geçildiği vurgulanıyor. Ancak, çoğul medeniyetin daha itibarlı olduğunu savunmaz; çünkü ona göre, çoğul medeniyet tekil medeniyete göre daha medeni olmayan bir durumu da içerebilir.²⁵

Mc Neill'in ifade ettiği gibi, medeniyetler arasındaki ilişkilerin ve bağlantıların önemi sadece yerel düzlemlerden değil, küresel ölçekte de anlaşılmalıdır. Geçmişte, bazı zayıf ve etnosentrik bakış açıları, medeniyetler arasındaki ilişkiyi eksik veya kopuk olarak algılayarak medeniyetler üstü ilişkilerin ve bağlantıların önemini göz ardı etmiş olabilir. Ancak, insanlığın tecrübesi, medeniyetlerin karşılıklı etkileşimi ve bağlantısının, tarih boyunca yükselişler ve düşüşler açısından büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlayış, medeniyetlerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu ve bu etkileşimin küresel düzeyde karmaşık ve önemli sonuçlar doğurduğu fikrine dayanmaktadır.²⁶

3. Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet

Uluslararası İlişkiler disiplinine medeniyet olgusunun girişi, ana akım öncesi ve ana akım sonrası şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Medeniyet ekseninde incelemenin ilki, ana akım öncesi dönemi kapsayan İngiliz Okulu etrafındaki tartışmalardır. İngiliz Okulu, uluslararası ilişkileri çözümlerken medeniyet standardı kavramını referans göstererek yeni bir kavramsallaştırma yapar. Medeniyet standardı, Avrupalı devletler arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan uluslararası toplumda, yerini almak isteyen devletlere birer ölçü ve ölçüt olarak sunulur. Dolayısıyla, medeniyet standardı Avrupalı bir karaktere sahiptir. Diğer taraftan, İngiliz Okulu'nun medeniyet standardı Avrupamerkezci olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Bu bölümde disiplinin ana akım öncesi kategorisini içeren medeniyet tartışmaları irdelenmektedir. Bununla birlikte, İngiliz Okulu ve medeniyet standardı kritik edildikten sonra Avrupamerkezcilik hususuna teorik olarak değinilmektedir. Son olarak ise İngiliz Okulu'nun medeniyet anlatısı Avrupamerkezcilik dairesinde ele alınmaktadır.

3.1. Medeniyet Standardı ve İngiliz Okulu

Uluslararası İlişkiler disiplininin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hâkim anlatım biçimi, Amerikan sosyal bilimi olarak bahsi geçen disiplinin daha önemli bir noktaya geldiğini ifade eder.²⁷ Hatta disipline doğrudan bir "*Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler*" makalesiyle ciddi bir eleştiri de Stanley H. Hoffmann tarafından getirilir.²⁸ İlk kez İngiliz üniversitelerinde açılan disiplin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sisteme yönelik bir irdemeyle kurulur. Disiplinin kurulum safhasındaki irdelenişi uluslararası

²⁵ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2015, s. 46-47.

²⁶ William McNeill, "William McNeill'in Önsözü", Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Çev. Esin Soğancılar, *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, s.16-17.

²⁷ Mustafa Serdar Palabıyık, "İngiliz Okulu", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 217.

²⁸ Stanley H. Hoffmann, "Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler", Çev. Barış Terzioğlu, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Yay. Haz. Esra Diri, Der Yayınları, İstanbul, s. 143-164.

sistemin nasıl anarşi kökenli değil de, barış kökenli bir sistem olabileceği hakkındadır. Fakat onun sosyal bilime dönüşmesi, Amerikan sosyal bilimcilerinin bilimsel yöntemlerle yaptığı incelemelerle mümkün olur. Diğer bir ifadeyle; 1950’li yılların sonunda başlayan Amerikan üniversitelerindeki Davranışçılık (Behavioralism) yaklaşımının kullanımındaki genişleme, uluslararası ilişkilerin doğa bilimleri gibi sınıanabilir, doğrulanabilir varsayımlarla işleyebileceğini savunur.²⁹

1959’dan itibaren 1980’lere değin yılda birkaç veya dört kez bir araya gelen İngiliz Uluslararası Politika Kuramı Komitesi uluslararası toplum tartışmaları bağlamında çözümlmelerini yaparlar.³⁰ Uluslararası Politika Kuramı Hakkında Britanya Komitesi’nin 1959 yılında ilk toplantısını yapmasından ötürü İngiliz Okulu’nun başlangıcı olarak kabul edilen tarihlendirme de aynı yıldır. İngiliz Okulu adı, 1981 yılına dek Roy E. Jones tarafından *The English School of International Relations: A Case for Closure*³¹ makalesinde okulun kapatılmasını isteyene kadar koyulamaz. Britanya Komitesi; Tarih, Felsefe, Uluslararası İlişkiler ve İlahiyat bilim dalındaki akademisyenlerle, Dış İşleri ve Hazine’den dâhil olan pratisyenlerden oluşan ve kendiliğinden doğan muhtelit bir topluluktur. Adındaki İngiliz kavramı da düşüncelerinde özellikle İngiliz olan bir keyfiyete işaret etmez. Ekolün karakterini; tarih, hukuk, sosyoloji ve siyasal teorinin Avrupalı bir bileşimi olarak betimlemek daha doğrudur.³²

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki Avrupalı köklerden kopmayı Amerikan faydacılığıyla etüt eden bu düşünce biçimine, en büyük tepkime İngiltere’de ortaya çıkar. Davranışçı yaklaşıma 1950’li yılların sonunda İngiltere’deki bir grup akademisyen eleştirel yaklaşarak uluslararası ilişkilerin doğa bilimlerindeki metotlarla incelenemeyeceğini anlatır. Onlara göre, davranışçı yaklaşım sözü edilen tutumuyla girift olan uluslararası ilişkileri yüzeyselleştirir. Bu düşünceler Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi aracılığıyla uluslararası ilişkiler gündemine eklenir.³³ Diğer bir deyişle; İngiliz Okulu, ABD’deki davranışçı ekolün katı pozitivist yöntembilime ve deneye dayalı metotlarına itiraz eder. Okulun mensuplarına göre, bir mesele sezgilerden hareketle anlaşılabilir, yorumlanabilir. Bundan dolayı onların bilime yaklaşımlarının altında normatif ve moral öğelerle tarihten yararlanan geleneksel uluslararası politika analizi yatar. Devletler ise uluslararası politikanın temel aktörü olarak görülürler. Devletlerin haricindeki bütün uluslararası politika aktörleri devletlerin saptadığı veya saptamam imkânlarının olduğu bir alanda rol sahibidirler. İngiliz Okulu için güvenlik, düzen, bağımsızlık ve adalet kavramları uluslararası politika incelemelerinde önemlidir. Yine okulun ortak düşüncesinde davranışçıların iddia ettiği değerlerin bulunmadığı veya herhangi bir normatif elemanların olmadığı nesnel bir sosyal bilim olamaz. Keza bu tutum uluslararası politika alanı ve kavramsallığı için de geçerlidir.³⁴

Öte yandan, Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu kuramsal kaynaklar bakımından fazlasıyla zengindir. Bunun aksine layık olduğu yakın alakaya mazhar olamayan kuramlardan biridir. 1940’lı yıllardan 1970’li yıllara dek realistlerin ve neorealistlerin egemen olduğu Uluslararası İlişkiler yazınında, bu dönemden sonra ekseriyetle liberalizm hâkim hale geldi. Son otuz yılda inşacılığın yükselişiyle İngiliz Okulu da daha büyük bir ilgiye kavuşur. İnşacı

²⁹ Palabıyık, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 217.

³⁰ F. Aslı Ergül, Jorgensen, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s. 190.

³¹ Roy E. Jones, *The English School of International Relations: A Case for Closure*, *Review of International Studies*, Vol. 7 No. 1, Jan. 1981, pp. 1-13.

³² Barry Buzan, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, Çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 5-7.

³³ Palabıyık, a.e., s. 217.

³⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 5. bs., Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 146.

kuramın uluslararası ilişkilerin toplumsal yönünü tekrardan keşfediyormuşçasına bir hava oluşsa da İngiliz Okulu'nun düşüncelerinde uluslararası ilişkilerin toplumsal uzantılarıyla okunması neredeyse elli yıllık bir geçmişe ve yerleşmiş bir seviyeye haizdir. Yeniden öne çıkan İngiliz Okulu; güçlü tarihi, felsefi ve kuramsal özellikleriyle Avrupa akademisinde teorik ve ampirik çözümlene gayesiyle tekrardan çok tercih edilen bir yaklaşım olur.³⁵

Yurdusev'in tespitlerine göre, Uluslararası İlişkiler disiplininde medeniyet kavramına ilişkin şu iki münakaşa edildi: birincisi, mevcut Uluslararası İlişkiler alanyazınında medeniyet kavramıyla kastedilen uluslararası ilişkiler tanımlamasıyla bağlantılıdır. İkincisi ise tarihsel ve kavramsal boyutta uluslararası ilişkiler ve medeniyet tanımlamasının nasıl olması gerektiğine karşılık gelir. Medeniyet kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında Uluslararası İlişkiler yazınında İngiliz Okulu aracılığıyla yer edinir. Ana akım yazın ise medeniyet kavramına ulus-devlet harici bir olmasından ötürü neredeyse hiç temas etmez. İngiliz Okulu tarihsel ve kavramsal süreçleri çözümlerken ana akım kavramsallaşmadan farklı bir kavramsallaştırma tercih eder. Bu bakımdan; güç, ulusal çıkar, demokratik barış, karşılıklı bağımlılık gibi kavramların içinden kültür ve medeniyet kavramları vurgulanır. Böylelikle, medeniyet standardı (standard of civilization) tartışmasına 1960'lı yıllarda yol açılır. Medeniyet standardı; bir medeniyet ölçeri, ölçüsü ve ölçütü ortaya koyar.³⁶

Buzan tarafından da medeniyet standardı İngiliz Okulu'na özgü bir vurgu olarak nitelenir. Uluslararası İlişkiler'de medeniyet standardının modern kullanımı da İngiliz Okulu'na mahsustur. Medeniyet standardının kökenleri; medeni, barbar ve vahşi kategorizesi ve hiyerarşik terimler çerçevesinde 19. yüzyıldaki devletlerin ve hakların arasında gözetilen ayrımın uygulamalarını kapsar. Onun kapsadığı medeni, barbar ve vahşi bölümlemesi; Avrupalı ve Batılı uluslararası topluma iştirakin bir geçiş kapısı mahiyetindedir. Söz konusu üçlü kategori 1945'ten itibaren uluslararası söylemde neredeyse tamamen tedavülden kalkar. Buzan, medeniyet standardı kavramını; ilişki türü etrafında sürekli bir tarafın, genellikle de egemen tarafın inşası ve olanı gerçekliğiyle yansıtmadığı gerekçesiyle tırnak içine alır. Akabinde David Fidler'e dayandırarak uluslararası ilişkilere katılmanın, katılımcı davranışlarında yol açtığı hâkim unsurların inşa ettiği beklenti, politika ve kurallara uyumlu olunması zorunluluğuna değinir.³⁷ Medeniyet kimliği bireylerin, toplumların ve devletlerin yaşamlarında, onların davranışlarını şekillendiren etkili bir ilişkilerarası zemindir.

Yurdusev tarafından medeniyet bilincinin ya da kimliğinin güçlü özgünlüğü; her bir medeniyetin kendini önemsemesi, özsaygısı (self-regard) yahut öz imgesi (self-image) olarak temellendirilir. Her medeniyet kendini tekil medeniyet biçiminde anlamlandırarak diğer medeniyetlere kendinden aşağı ya da salt barbar yaklaşımıyla nitelendirir. Neredeyse tüm medeniyetlerin tamamı kendini zaman zaman dünyanın merkezi kabul eder ve Gerrit Walter Gong'un deyimiyile medeniyet standardına sahiptir³⁸.

Ana hatlarıyla, bir medeniyet standardı, belirli bir topluma ait olanları, ait olmayanlardan ayırt etmek için başvuru, zımni ve açık varsayımların anlatımıdır. Medeniyet standardına dair şu iki ayrıma yer verilir: birincisi, tanımı icabı, belirli bir toplumun medeniyet standardının gerekliliklerini sağlayanlar o toplumun medeniyet üyelerinden biri haline gelirken,

³⁵ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 7, Sayı: 25, Bahar 2010, s. 43.

³⁶ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı", Değerlendiren Rumeysa Kübra Tuncel. Çalışma Metni, Bilim ve Sanat Vakfı, Yayın No. 2015/87, İstanbul, s. 13.

³⁷ Buzan, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, s. 17-18.

³⁸ Yurdusev, a.e., pp. 95.

sağlayamayanlar medeni olmayan veya medenileşmemiş isnadıyla dışarıda bırakılırlar.³⁹ İkincisi, medeniyet standartları tek tek devletler ya da toplumlar için olduğu kadar devletler sistemi ya da uluslararası devletler topluluğu için de yürürlüktedir.⁴⁰ Medeniyet standardı düşüncesi, Avrupa tarihi ve onun devletlerarası hukukuyla iç içedir.

Medeniyet standardı, Avrupalı olmayan toplumların Avrupa devletler toplumuna katılımına olanak tanıyan siyasal ve sosyal gelişme mertebesine ulaştıklarında, Avrupalı sömürgeci güçlerin kararlaştıracağı bir noktadır. Onun tasarlayanların pek çoğu birkaç on yıl ve bazı durumlarda da asırlarca süreceğini düşünmesine karşın, uluslararası topluma özgün ve onun asıl üyeleriyle eşit koşullarda katılım olasılığı benimsendi. Ana varsayım, devletler toplumuna dâhil olma konusunda egemenlik ve müdahale etmeme düşüncesine, Batılı diplomatik uygulamalara ve uluslararası hukuka saygı ilkeleriyle temellendirilmekteydi. Ancak bahsedilen ilkeler, Batılı uluslararası ilişkilere, yani onun diplomasisine ve uluslararası hukuka uyumlu olmaktan daha fazlasını beklemekteydi. Bunun anlamı, Avrupa devletler toplumuna katılmak isteyen devletin kendi iç örgütlenmesinde de paralele bir değişimdi. Daha büyük bir düzeyde, uluslararası toplumun genişlemesi Avrupalı olmayan (non-european) toplulukların Batılılaşmasının yahut modernleşmesinin neticesinde gerçekleşebilir.⁴¹ Avrupa'nın sömürge sürecinde işlevsel olan medeniyet standardı, Avrupalı olmayan devletlerin medeni uluslar ailesinin seviyesine erişmeleri ve uluslararası hukuk nezdinde tanınmaları yönünden tasarlanan hukuki bir düzenektir.⁴² Bir başka deyişle; Avrupa sisteminin dünyaya yayılmasıyla Avrupalı olmayan Avrupalı olmayan çoğu yöneticiyi iki sebep uluslararası toplumun parçası olmaya teşvik etti. İlk sebep, Avrupalı olmayanların aşağı değil, eşit muamele talepleriydi. İkincisi de imkânlar dâhilinde yeni küresel uluslararası toplumun nasıl olduğuna yönelik söz sahibi olma arzusuuydu. Avrupalılar ise 19. yüzyılın ortalarında uluslararası toplumun üyesi olmayı isteyen diğer devletlerden koydukları kuralları kabul etmeleri şartını ileri sürdü. Bazı değerlerin ve etik kuralların kabul edilmesine dair Avrupalıların kıstası medeniyet standardı oldu. Avrupalı olmayan devletler, böylelikle, kuralları kabullenişine, üye haliyle de kabul edilebilir bir medeniyet seviyesine ulaşmasına göre, topluluğa katıldı. Avrupa medeniyet standartları geniş genellemeler haliyle sınırlı kalmadı. Mesela, Avrupa uluslararası hukuku, ayrıntılı ve çok net kurallar dizisine dönüştü. Büyük güçler bütün hükümetlerden, özellikle yabancıları etkiledikleri yerlerde, belirli Avrupa iktisadi standartlarına ve ticari uygulamalarına uyum sağlanması noktasında üstelidiler.⁴³ Öyle ki bir medeniyet standardı anlayışı temelinde 19. yüzyıl uluslararası hukukçuları dünya ülkelerini medeni, barbar ve vahşi kategorilerine tabi tutarlar. Uluslararası hukuki ehliyet ve kişilik bakımından bahsedilen üçlü tasnifin türlü tanımları arasında James Lorimer'inki en çok bilinenidir. Lorimer, medeniyet standardını karşılayamayan ülkeleri uluslararası hukukta daha aşağı bir konuma indirerek, zamanının geleneksel düşüncesinin bir örneği olur.⁴⁴ 19. yüzyılın ortalarında, medeniyet standardı yabancılardan Batı ülkelerinde aksettiği gibi hukukun

³⁹ Gerrit W. Gong, *The Standard of Civilization in International Society*, 1st Edition, Clarendon Press, Oxford, 1984, pp. 3. New York., Gerrit W. Gong, "China's Entry into International Society", *The Expansion of International Society*, Edited By: Hedley Bull and Adam Watson, Oxford University Press, Oxford, 1984, pp. 172.

⁴⁰ Gong, *The Standard of Civilization in International Society*, pp. 3.

⁴¹ Andrew Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 9, 2010, pp. 4-5.

⁴² Brett Bowden, "In the Name of Progress and Peace: The "Standard of Civilization" and the Universalizing Project", *Alternatives: Global, Local, Political*, 29 (1), 2004, pp. 51.

⁴³ Adam Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*, 1st Edition, Routledge Press, New York, 1992, pp. 273.

⁴⁴ Gong, a.e., pp. 5-6.

üstünlüğüne uygun davranmalarının beklentisi içindedir. Genellikle, medeniyet standardı ile amaçlanan liberal Avrupa medeniyetinin değerlerinin iletilmesidir.⁴⁵

Watson tarafından Avrupa'nın uluslararası topluma yayılmasının, Avrupalı olmayan yöneticileri katılmaya iten iki ana sebep olduğu belirtiliyor. İlk olarak, Avrupalı olmayan toplumların eşit muamele görmek istemeleri vurgulanıyor. İkinci olarak, bu toplulukların yeni küresel uluslararası toplumun işleyişi hakkında söz sahibi olmak istemeleri anlatılıyor. Ancak Avrupalılar, uluslararası topluma katılmak isteyen diğer devletlerden belirli kuralları ve standartları kabul etmelerini talep ettiler. Bununla birlikte, Avrupa'nın medeniyet standartlarını öne sürdüğü ve bu standartlara uyulması koşuluyla Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası topluma kabul edildiği aktarılıyor. Avrupa'nın uluslararası hukukta detaylı ve keskin kurallar geliştirdiği ve bu kuralların, özellikle ekonomik ve ticari uygulamalar açısından belirli standartlara uyumu gerektirdiği ifade ediliyor.⁴⁶

19. yüzyıl süresince uluslararası normların cebirle uygulanma olasılığı ilk kez Avrupa uluslararası sisteminin genişlemesiyle tahakkuk etti. Avrupalı medeniyet standardının Avrupalı olmayanlara diktirmesiyle, esasen bağdaştırılmaz olan medeniyet standartları birbirleriyle çatıştığı için kültürel sistemlerin karşı karşıya gelmesi hızlandı. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl zarfında Avrupa, Avrupa dışındaki dünyaya doğru genişlerken meydana gelen çatışma; askeri, iktisadi veya siyasi değildir. Çatışmanın kaynağı, medeniyetler ve onların ilgili kültürel sistemleri kökenlidir. Çatışmanın merkezini kaplayan faktör de farklı medeniyetlerin kendilerini tanımladıkları ve uluslararası ilişkilerini tanzim ettikleri medeniyet standartlarının varlığıdır.⁴⁷

18. yüzyıl ve 19. yüzyıl esnasında Hristiyan ulusların hukuku ya da Avrupa kamu hukuku tanımında 20. yüzyılda değişime gidilerek büyük ölçüde tekrar tarif edilir. Medeni devletleri, medenileşmemiş devletlerden ayıran prensip olan medeniyet standardı uluslararası hukukun değişen alanı ve kurallarında ayrılmaz bir öğedir. Uluslararası yasal haklar ve yetkiler medeniyet standardının gerekliliğine bağlanır. Tam tüzel kişilik; yani medeni olarak tanınmanın ve Uluslar Ailesi'ne kabul edilmenin temelinde yine medeniyet standardı vardır.⁴⁸ Nihayetinde ise çoğu Avrupalı, diğer toplumları kendi imajlarına uygun halde yaratacak küresel bir medenileşme sürecini destekleme haklarına inansa da daha önceki güçlerini, etki sahalarının çoğunluğunu ve meşruiyetlerini yitirdiler.⁴⁹

1920'li ve 1930'lu yılların dünyasında Avrupa uluslararası toplumu emperyal dönemden kalan hiyerarşik bir uluslararası zihniyetine sahiptir. Bu hiyerarşinin temel yapıtaşında medeniyet standardının biçimlendirici etkileri mevcuttur.⁵⁰ Diğer taraftan, Avrupalı sömürge sisteminin gücü ve dayanıklılığı hakkındaki düşüncelerin tersine Avrupa dışı dünyadaki iktidar tekellerinin meşruiyeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıprandı. Küresel siyasi düzen yeniden tekrar yapılandırılırken Avrupa'nın medeniyet standardına itiraz edildi. Neticede pek çok Batılı olmayan elitin medeniyet standardını hoşnut etmek ve uluslararası topluma katılma hakları için küresel düzen ikna edildi. Batılı olmayan elitlerin kendi taklitçi medenileştirme karşı çıkışlarının uygulandığı bir dönemi sona erdirdi. Bu uygulamalar, medenileştirme

⁴⁵ Robert E. Bedeski, "Book Reviews: The Standard of "Civilization" in International Society", Pacific Affairs University of British Columbia, Vol.58, No.3, 1985, pp. 499.

⁴⁶ Adam Watson, The Evolution of International Society A Comparative Historical Analysis, 1st Edition, Routledge, London, 1992, pp. 273.

⁴⁷ Gong, a.e., pp. xi-3.

⁴⁸ Gong, a.e., pp. 5-6.

⁴⁹ Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", pp. 11.

⁵⁰ Pınar Bilgin, "Güvenlikten İçeri Uluslararası: Türkiye'de Güvenlik ve Laiklik", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, 2015, s. 125.

sürecinin kurucu unsurlarıyla ilgili küreselleşen ve gelecekteki dünya düzeninin çekirdeğinin Avrupalı yahut Batılı olacağını düşündü. Ancak bu düşünce Üçüncü Dünya'daki sömürge karşıtı, milliyetçi hareketler tarafından yıkılacaktır.⁵¹ Bu döneme kadar medeniyet standardı ve onun ekseninde üretilen anlatı klasik anlatıdır.

Söz konusu Batı ve Batı-dışı toplumların karşılaşma anlatıları ve medeniyet standardından kaynaklanan sorunlar temelde 1945 öncesi dünyaya özgüdür. Dekolonizasyonla beraber klasik anlatıya yeni bir parantez açılmıştır. 1945 sonrası Batı-dışı dünya uluslararası topluma neredeyse şartsız üye yapılmıştır. Uluslararası toplumun genişleme anlatısı; içeridekiler (Avrupa ve Batı) ve dışarıdan gelenlerin anlatısıydı. Bu anlatıda ise içeride sömürgeleştirilenler hakkında pek konuşulmuyordu. Dekolonizasyonun ardından hemen hemen herkes içeriden birine dönüşür ve medeni, barbar, vahşi kategorilerinin terk edilmesi gerekir.⁵²

Bugün medeniyet standardı, özellikle yabancı vesayetinden veya sömürge kontrolünden yeni çıkmış devletler başta olmak üzere çok sayıda devlet için anakronik ve aşağılayıcı bir kavrayıştır. Devletlerin davranışlarını ölçümlemek için daha tarafsız standartlar aranırken, yeni insan hakları veya modernite standartları dönüştürülmektedir. Fakat medeniyet kavramının daha evvelki bir devirde ya da çağda elindeki güç ve fikir birliğinin yoksunluğu da teşhis edilmektedir.⁵³ Daha açık bir ifadeyle; tek bir üstün medeniyetin medenileşmiş gruplardan oluşan bir okyanusla çevrelendiği düşüncesi, dünyanın hala karşılıklı saygı içinde birlikte yaşamayı öğrenen farklı medeniyetlerden (ya da farklı medenileşme süreçlerinden) oluştuğu görüşüne karşılık irtifasını kaybetti. Mesele şu ki, farklı kültürler, medeniyet standardı kavramının kapsadığından çok farklı bir küresel medenileşme sürecini teşvik etme için hala erken bir safhadadır.⁵⁴ Kavramsal açıdan da medeniyet standardı; Gong'un savına göre, İngiliz Okulu tarafından uluslararası ilişkiler analizinde ilk kez kullanılsa da daha sonra gerektiği kadar yer vermez.⁵⁵

Daha farklı bir yaklaşıma göre, Avrupa uluslararası toplumu, Avrupa'nın sınırları içinde tamamen oluşmaz ve dünyanın geri kalanına yayılmaz. Aksine, Avrupa uluslararası toplumu büyük ölçüde Avrupa dışı dünyayla karşılaştıkça biçimlendi. Örneğin İngiliz Okulu, sömürgeciliğin Avrupa uluslararası toplumu içinde çok önemli bir kurum olduğu gerçeğini göz önüne almaz. Sonuçta da uluslararası toplumun genişlemesi hikâyesi bu yaşamsal yönü göz ardı edilir. Genişleme hikâyesinin öncesinde de Avrupalıların Avrupa dışı toplumlarla çeşitli irtibatlarının olduğunu kabullenilmesinde de bir başarısızlık söz konusudur. Farklı bir ifadeyle; Avrupalılar köklü uluslararası toplumlara katılımın yollarını bulmak mecburiyetindeydiler. Ancak bu hususların İngiliz Okulu tarafından üzerinde durulmadığı için açıklamaları daha uzun ve karmaşık olan bir sürecin sadece sonuna yoğunlaşmaktadır.⁵⁶

Sonuç olarak Avrupa toplumsal yapısının sömürgecilikle uluslararasılaşması dolayısıyla Avrupa menşeli 'dünya inşası' bireyler, toplumlar ve devletler düzenine bir ölçüt ve ölçü koyar. Medeniyet anlatısı; söz konusu ölçütün ve ölçünün Avrupalı öznesine haline gelir. Modern Uluslararası İlişkiler'in Vestfalya ile başlangıcı düşünüldüğünde medeniyet standardı,

⁵¹ Andrew Linklater, *The Idea of Civilization and the Making of the Global Order*, 1st Edition, Bristol University Press, Bristol, 2021, pp. 148.

⁵² Buzan, a.e., s. 67.

⁵³ Bedeski, "Book Reviews: The Standard of "Civilization" in International Society", pp. 500.

⁵⁴ Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", pp. 11.

⁵⁵ Barry Buzan and George Lawson, *The Global Transformation History, Modernity and the Making of International Relations*, 1st Edition, Cambridge University Press, 2015, pp. 329.

⁵⁶ Richard Little, "Series Editor's Preface", *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*, Shogo Suzuki, Routledge, Oxon, 2009, pp. XIV-XV.

son sosyal ölçünün ve ölçütün toplumsal olandan devlete, devletten de toplumsal olana doğru tepkimelerini sergiler. Bundan dolayı devletlerarası ilişkilerin toplumsal kökenlerinin uzantıları medeniyet standardında veya standartlarında olumlu veya olumsuz bir bilinç olarak ortaya çıkar.

4. Avrupamerkezcilik

Günümüzdeki uluslararası sistem; Avrupamerkezli (Eurocentric) Batı medeniyetinin biçimlendirdiği bir sistemdir. Bilinen yanıyla; 300 ila 500 yıl önce uluslararası sistem Avrupa devletlerinin ilişkileriyle oluşur. Dünyadaki farklı coğrafyalara da müdahil olan Avrupa, dünyadaki siyasal birimlerin egemen devletlere bölünmesine de neden olmuştur. Avrupalıların farklı bölgelere ulaşmasından önce başka medeniyetlerin de varlığı bilinmektedir. Bu kültürel bilinçler, kendi tarz ve beklentileriyle uluslararası süreçlere katıldığında uluslararası ilişkileri etkilemektedir.⁵⁷ Yazarlar doğrudan dile getirmese de emperyalizmin de günümüzdeki uluslararası sistemin oluşmasında büyük bir rol oynadığı hatırlanmalıdır. Ayrıca Avrupalı uluslararası ilişkilerin medeni/yet şantajı, ona benzemeyenleri kendine benzemiştir. Goldstein ve Pevehouse'a göre, diğer medeniyetlerin kendi kültürel geleneklerinin uluslararası ilişkilere tesir etmesi kültürel bilinçtir. Varolan kültürel bilincin de uluslararası ilişkilere etkisinin zayıf olması veya belki de yerine göre olmadığının eklenmesi gerekmektedir.

*“Avrupamerkezcilik (Eurocentrism), genel anlamıyla, dünyayı Avrupalı bir bakış açısıyla görmek anlamına gelir. Bu bakış, büyük ölçüde dünyanın çeşitli bölgelerinin Avrupalı ülkeler tarafından sömürgeleştirilmesiyle bağlantılı olduğu için bu terim sömürgelerin bağımsızlaşması sürecinde üretilmiştir.”*⁵⁸ Sosyal bilimlere dair Avrupa merkezli en azından beş farklı gidişattan söz edilmektedir. Bunlar belirsiz bir biçimde birbirleriyle örtüşür. Sosyal bilimin Avrupamerkezciliğinin beş yapısal biçimi şöyledir: 1) sosyal bilimlerde tarihyazıcılığı, 2) sosyal bilimlerdeki evrenselciliğin dar görüşlülüğü, 3) onun (Batılı) medeniyet hakkındaki hipotezleri, 4) doğubilimciliği (oryantalizmi) ve 5) bir ilerleme kuramı dayatma girişiminde bulunması.⁵⁹

İngiliz Okulu, Uluslararası İlişkiler disiplindeki teorik çalışmalarda medeniyet standardına Avrupa medeniyetini yükleyerek Avrupamerkezci bir tarihyazıcılığı takip eder. Uluslararası topluma katılımda yine medeniyet standardı ile diğer devletlerin katılımını filtreleyerek tekil medeniyet anlayışını evrenselleştirir. Her ne kadar Avrupalı olmayan devletler, Avrupalı devletler toplumuna ‘gönüllü’ katılmak istese de Avrupa medeniyeti kendini medeniyet standardı ölçeri haline getirirken bir nevi doğubilimci davranır. Medeniyet hipotezlerini de yine kendi tarihsel tecrübesine binaen diğer devletlere bir ilerleme kuramı gibi dayatır.

Avrupamerkezcilik; birbirinden farklı toplumların birbirine indirgenme olanağı olmayan tarihsel geçmişlerini kendi tarihi geçmişine indirgeyerek ifade eder. Bu münasebetle, kendi evrenselciliğini kendi tarihi tecrübelerinden yola çıkarak saptar. Avrupamerkezcilik, Rönesans'tan 19. yüzyıla dek genişleyen, kendine özgü bir biçimde modern döneme ait bir olgudur. Bu bağlamda, *“çağcıl kapitalist dünyanın kültürünün ve ideolojisinin bir boyutunu”* meydana getirir.⁶⁰ Avrupamerkezcilik; Batı'nın üstünlüğünün, yükselişinin ve zaferinin

⁵⁷ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Prof. Dr. Haluk Dursun, BB101 Yayınları, Ankara, 2015, s. 560.

⁵⁸ Luc van Doorslaer, “Avrupamerkezcilik (Eurocentrism)”, Çev. Şule Demirkol, Handbook of Translation Studies Online, 2012, (Çevrim içi) <https://benjamins.com/online/hts/articles/eur1.tr>, 19.11.2023.

⁵⁹ Immanuel Wallerstein, “Eurocentrism and its Avatars: The Dilemmas of Social Science”. *Sociological Bulletin*, Vol.46, No.1, 1997, pp. 94.

⁶⁰ Samir Amin, *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Çev. Mehmet Sert, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 14-18.

Doğulu veya Batılı olmayan herhangi bir etkileşimini anlatmayan bir hikâyedir. Hikâyenin “özünü özerk, endojen yükseliş⁶¹” ve ilerlemeci gelişme oluşturur. Hikâyenin karakterlerinden birisi dünya tarihinin edilgen ya da nesne olan, gerileyerek tekrarlayan ve tekrarlayarak gerileyen Doğu olduğu gözükmektedir. Diğeri ise dünya tarihinin dinamik ve canlı Avrupalı öznesi kendi tarihini de çizgisel izah eden ana medeniyettir.⁶² Bir başka ifadeyle; sömürgeciliğe dayanan hâkimiyet yahut küresel hâkimiyetin bütün şekilleri düşünce sorunlarıyla ilgili yapıtlar için faydaları kadar oldukça fazla tehlikeleri de arz eder. Gerçek ölçülerin o kadar açık olmadığı beşerî bilimlerde tehlike daha büyüktür. 19. yüzyıldan itibaren Batı kimi sahalarda üstünlüğü elde eder. Ardından bu üstünlüğe, teleolojik (erekbilimsel) bir tarih inşa ederek kendi tarihiyle bütünleştirir. Yerkürenin geri kalanı için problem, durağan ve dışarıdan destek görmeksizin kendilerini dönüştürme yeteneğine sahip olmamalarıdır. Böylece, ötekilere yönelik her türlü eylemin meşrulaştırılması düşüncesi doğmaktadır.⁶³ Bu sebeplerle, söz konusu yaklaşımların her biri eşanlı ve eşgüdümlü olarak batı-dışı (non-western) dünyanın inşası olarak da telakki edilebilir.

İngiliz Okulu, medeniyet standardı aracılığıyla tarihi de medeniyet anlayışı gibi tekilleştirir. Yani, insanlığın tarihsel tecrübelerini neredeyse yok sayarak, onu kendi tarihine ve sosyal bünyesine göre indirger. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanlığı kendi tarihsel tecrübesine sıkıştırırken sömürgecilik aracılığıyla medeniyet standardını ticarileştirir, diplomasileştirir ve hukukileştirir. Medeniyet standardı da özerk, endojen (içten gelen, içte olan) yükseliş ve ilerlemeci gelişmeyi içinde barındırır. Bir diğeri ifadeyle; medeniyet standardı özerk, Avrupa içinden gelen ve diğeri devletlerine standardı sağlama şartıyla ilerlemeye zorlayan bir olgudur.

Yurdusev’in çözümlenmeleriyle, İngiliz Okulu’nun medeniyet ölçeri; Avrupamerkezci, sömürgecilikle ahenkli ve medeniyete tekil bir anlam yükleyen vasıfları taşımaktadır. Bu koşullar altında İngiliz Okulu, ana akım yaklaşım tarafından dikkate alınmayan tarih ve düşünceyi ulus-devlete odaklanarak Avrupamerkezci bir tahdite neden olur. Yine de İngiliz Okulu’nun medeniyet standardı kavramsallaştırmasının yardımıyla uluslararası olanı toplumsal olanla buluşturması dikkate değerdir. Bir diğeri ifadeyle; İngiliz Okulu’nun toplumsal olanı ele almasının cazip yanlarından biri, “uluslararası ve dünya tarihinin, uluslararası düzenlerin sosyal yapıları çerçevesinde araştırılmasına, realizm ya da liberalizmin yaptığından çok daha fazla kapı açmasıdır.”⁶⁴

Karşılaştırmalı yaklaşımda kendini gösteren Avrupamerkezcilik, “*toplumsal gelişmenin çoğul ve etkileşimli karakterini görmezden gelme eğilimindedir*”. Bu açıdan, kuramsal düzeyde aralarında mukayese edilme imkânı olmayan araştırma alanları arasında Avrupa ile Geri Kalanlar kategorizasyonu epistemolojik bir ayrıma gidilir. Avrupa dışı toplumların öznelliğini silen ya da görmemezlikten gelen dışlayıcı bir sonuca ulaşan düşünce akışına yerini bırakır.⁶⁵ Bu ekseninde, medeniyet insanlığa katkıda bulunan her bir topluma muhasebe yapabileceği olanakları kazandırabilir. Medeniyet hakkında Doğu-Batı dünyasını

⁶¹ Alexander Anievas ve Kerem Nişancıoğlu, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, Çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s. 19.

⁶² John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, Çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 24-26.

⁶³ Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 339-340.

⁶⁴ A. Nuri Yurdusev, *Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı*, s. 13.

⁶⁵ Anievas ve Nişancıoğlu, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, s. 19.

kapsayabilecek “*modern dünyayı birlikte, ama eşitsiz bir şekilde yaratan, karşılıklı olarak bağlantılı ve eş-kurucu ilişkiler*”⁶⁶ tarifi yapılabilir.

Aksi halde, medeniyet standardından bahsedildiğinde Çin, Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Avrupalı olmayan ülkelerin, başlangıçta Avrupa standardı olarak algıladıkları unsuru kabul etmek için kendi tarihi medeniyet standartlarından ödün vermek veya bunlardan vazgeçmek zorunda kaldıklarını unutmak anlamına gelir. Tarihin daha önceki dönemlerinde de pek çok medeniyet standardı vardı. Medeniyet standardından evrensel olarak kabul edilmiş tek bir standartmış gibi anlatma eğilimi yalnızca Avrupamerkezci bakış açılarından değil, buna paralel olarak güncel, tarihsel olarak miyop bakış açılarından da türemektedir.⁶⁷

İngiliz Okulu yaygın olarak uluslararası toplumu, egemenlik gibi kurucu normlarla örneklendirmesinden hareketle üyelerinin hoşgörüsünü ve bir arada yaşamasını amaçlayan bir toplum olarak kavramsallaştırılır. Fakat bu tür değerlendirmeler, sadece Avrupa içi ilişkileri inceleyen ve Avrupalı devletlerin Avrupalı olmayan yönetimlerle ilişkilerini belirleyen çok farklı, çok daha az hoşgörülü etkileşim metoduna riayet etmeyen dar, Avrupa merkezci bakış açıları nedeniyle tenkit edilir⁶⁸. İngiliz Okulu’nun doğru medeniyetin Avrupa olduğu ön kabulü, dünyadaki diğer medeniyetlere dair Avrupalı olmamaları nedeniyle medenileştirilmesi gereken devletler düşüncesine götürmektedir. Ancak devletlerin önüne koyulan belirsiz bir medeniyet ölçüsüne nasıl adapte olunacağı önemsenmez. Avrupa’nın medeniyet standartları evrensel kabul görür. İngiliz Okulu’nun uluslararası toplumla demek istediği de temelde Avrupalı uluslararası toplumun kendisidir.⁶⁹ Bu eleştiriler ışığında, İngiliz Okulu’nu Avrupamerkezci olarak addetmek mümkündür. Çünkü ilkin doğru medeniyet olarak Avrupa medeniyetini işaret etmesi son derece arızalıdır. Avrupalı medeniyet standardının evrensel görülmesi de Avrupamerkezcilik çerçevesinde eleştirilebilir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, medeniyet kavramının uluslararası ilişkilerdeki önemini ve özellikle İngiliz Okulu’nun bu kavramı ele alışı açıklamaya girişildi. Medeniyet standardının belirlenmesi ve bu standardın uluslararası ilişkilerdeki rolü konusunda çeşitli noktalara değinildi. Bu metinde vurgulanan ana noktalardan biri, medeniyet standardının Avrupa merkezli olduğu ve Avrupa’nın belirlediği ölçütleri diğer toplumlara dayattığı fikridir. Bu durum, uluslararası ilişkilerde bir tür hiyerarşi yaratma eğiliminde olduğu ve bu standartların diğer toplumların kendi kültürel değerlerini göz ardı ettiği eleştirilerine yol açıyor gibi görünüyor. Ayrıca, medeniyet standardının belirlenmesinin ve kullanılmasının, farklı toplumların tamamen birbirine benzemesini sağlamayacağı ve her birinin kendine özgü kimliğini koruyacağı vurgulanıyor. Son olarak, uluslararası toplumda eşit egemenlik, hak sahibi olma ve saygınlık gibi faktörlerin katılımın sürdürülebilir hiyerarşik ilişkileri taşıyamayabileceği ve İngiliz Okulu’nun bu medeniyet standardı üzerindeki Avrupamerkezci bakış açısını eleştirmeye devam ettiği ifade ediliyor. Makalede medeniyet kavramının karmaşıklığı ve tartışmalı doğası vurgulanırken, uluslararası ilişkilerdeki bu tür kavramların nasıl algılandığı ve ele alındığı konusunda da bir bakış açısı sunulmaya çalışılıyor.

Avrupalı devletler topluluğu olan uluslararası topluma Avrupalı olmayan devletlerin dâhil edilmesi de ancak onunla mümkün kılınmaktadır. İngiliz Okulu’nun ulus-devletlere

⁶⁶ Anievas ve Nişancıoğlu, *Batı’nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, s. 20.

⁶⁷ Gong, a.e., pp. 22-23.

⁶⁸ Shogo Suzuki, *Civilization and Empire: China and Japan’s Encounter with European International Society*, 1st. Edition, Routledge, Oxon, 2009, pp. 1.

⁶⁹ Güner Özkan ve Elif Şimşek Özkan, “İngiliz Okulu’nun Uluslararası İlişkilerdeki Kuramsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 57, Eylül-Aralık 2020, s. 194.

odaklanması, Avrupalı değerleri medeni ve evrensel görmesi ve insanlık tarihini kendi tarihsel tecrübelerine endekslemesi Avrupamerkezcilik olarak eleştirildi. Avrupa'yı refere eden medeniyet, onun düşünsel, tarihsel, sosyal, hukuki vb. yönlerinden ele alınan medeniyet standardı da tekil medeniyet yaklaşımı addedilir. Avrupa tipi sömürgecilik medeniyet standardında yeterince irdelenmez. Avrupalı devletlerin medeni oluşunda geçirdiği aşamalar içselci bir karaktere sahiptir. Fakat Avrupa'nın ona katılmak isteyen diğer devletlerle olan ilişkisindeki motivasyonları yeterince analiz edilmez. Aynı şekilde dış etkenlerin Avrupa'yı nasıl dönüştürdüğü kritik edilmeksizin, sanki sadece Avrupa içi dinamikler medeni Avrupa'yı meydana getirir. Başka bir ifadeyle; modern uluslararası toplum Avrupamerkezli oluşmuş olsa da dünyadan yalıtılmış Avrupa olmadığı için sadece Avrupa içi etkileşimler ve dinamikler ilişki kavramının doğasına aykırıdır.

Frank ve Gills'in ifade ettiği gibi, gelecekte dünya tarihi yazımı, insanmerkezli olmalı ve insanlık tarihini çeşitli kültürel ifadelerle ele alarak evrensel bir insan anlayışını kucaklamalıdır. Rastgele bir topluluğun veya bölgenin tarihi ihtişamına dayanan merkezilikten kaçınılmalıdır. Bu, evrensel insan anlayışını ve dünya tarihini yanıltabilecek bir durumdur. Bunun yerine, tarihi ve kültürel açıdan daha kapsayıcı bir perspektif benimsemek, insanlığın tarihini zengin kültürel çeşitlilik içinde anlamak için önemlidir.⁷⁰

Çoklu medeniyet anlayışı, medeniyet kavramının tek bir standart veya tek bir medeniyet anlayışı üzerinde değil, farklı toplumların ve kültürlerin kendine özgü medeniyetlerini anlamak ve değerlendirmek üzerine kurulu bir perspektiftir. Bu bakış açısı, medeniyeti sadece tek bir norma indirgemek yerine, çeşitli toplumların, kültürlerin ve tarihlerin bir araya gelerek farklı medeniyetler oluşturduğunu kabul eder. Bu, insanlığın zenginliğini ve çeşitliliğini görmeye ve anlamaya odaklanırken, merkeziyetçi bir bakış açısını engeller. Çoklu medeniyet anlayışı, medeniyetin tek bir ölçüye dayandırılmasının yerine, farklı perspektiflerin ve kültürel çeşitliliğin zenginliğini vurgular. Bu da insanlığın sosyal ve kültürel geçmişini daha kapsamlı ve çeşitli bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir.

Uluslararası arası topluma hiyerarşi değil heterarşi ekseninde bakmak, toplumlararası ilişkiler açısından şöyle bir anlamlandırma inşa edebilir: *küresel dünyayı birlikte ama dönemsel eşitsizlik içinde yaratan, karşılıklı olarak bağlantılı ve eş-kurucu ilişkiler daha dengeli bir tablo çizebilir.* Medeniyet standardı da benzer şekilde medeniyet standartları olarak ele alınmalıdır. Çünkü medeniyet standartları uluslararası ilişkiler okumalarında dünyanın "sosyo-oluşumsal"⁷¹ kavranışına daha çeşitli, dengeli, yatay ve merkezlessiz katkılar sunabilir. Bu eleştiriler, uluslararası ilişkiler disiplinde çeşitliliğin ve farklı deneyimlerin daha fazla dikkate alınması gerektiğini vurguluyor. Batılı olmayan toplulukların ve devletlerin kendi bağlam ve deneyimlerine uygun teorik çerçevelerle ele alınması, daha kapsayıcı ve adil bir perspektif sunabilir. Bu eleştiriler, disiplinin daha çok ses ve bakış açısına yer vermesi, çeşitliliği değerlendirmesi ve evrensel olmayan deneyimlere saygı göstermesi gerektiği yönündeki çağrılarını içeriyor.

İngiliz Okulu'nun medeniyet standardını sadece Avrupa merkezli bir perspektifle açıklayarak hareket etmesi ve medeniyet standardının oluşumunu ve Avrupa'ya özgü karakterini iddia etmesi onun sadece Avrupa tarihine özgü bir şekilde anlatımı eleştirilmektedir. Avrupa tarihinin sadece Avrupa içi ilişkilerle sınırlı olmadığı, aksine Avrupalı olmayan pek çok devletin ve toplumun Avrupa tarihinin şekillenmesinde doğrudan veya dolaylı olarak etkilerinin olduğu da hesaba katılmalıdır. Bu eleştiri, İngiliz Okulu'nun medeniyet standardını

⁷⁰ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Eleştirilere Yanıt ve Sonuçlar. (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills). (Çev. Esin Soğancılar). *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 553-554.

⁷¹ Norbert Elias'ın Uygarlık Süreci adlı eserinden alınan bir kavram.

ele alırken, diğere coğrafyalardan ve kùltùrlerden gelen etkileri göz ardı ettiğini, böylece tarihsel oluşumları sadece Avrupa'ya indirgediğini iddia ediyor.

Son noktada, Avrupa'nın ortaya çıkardığı bir medeniyet standardı bulunmaktadır ancak bu sadece Avrupa'nın içindeki tarihsel süreçle ve koşullarla açıklanamamalıdır. Bu durumda, insanlık tarihinin bir parçası olan Avrupa ve onun medeniyet standardı insanlığın tarihsel etkileşimini sınırlandırır, indirger ve Avrupamerkezci tutumla anlamlandırır. Bu durumda karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir bağlama sahip olan medeniyet, her tarihsel dönemde farklı toplumlar ve devletler tarafından standartlaştırıldığı hatırlanmalıdır. Ancak medeniyet standardına dair bu inceleme gelecek çalışmaların konusudur.

Kaynakça

- Amin, S. (2014). *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Çev. Mehmet Sert), Yordam Kitap, İstanbul.
- Anievas, A. ve Niřanciođlu, K. (2020). *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri* (Çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, İstanbul.
- Baykara, T. (1990). *Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Giriş, Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Baykara, T. (1990). *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On Dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İstanbul.
- Bedeski, R. E. (1985). Book reviews: The standard of "civilization" in international society, *Pacific Affairs University of British Columbia*, 58(3), 499-500.
- Bilgin, P. (2015). Güvenlikten içeri uluslararası: Türkiye'de güvenlik ve laiklik. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 123-142.
- Bowden, B. (2004). "In the name of progress and peace: The "standard of civilization" and the universalizing Project", *Alternatives: Global, Local, Political*, 29, 43-68.
- Buzan, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, (Çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir). Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Buzan, B. and Lawson, G. (2015). *The Global Transformation History, Modernity and the Making of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dellaloğlu, B. F. (2020). *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2010). "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 43-68.
- Doğrucan, M. F. (2020). *Medeniyet Dili Olarak Türkçe: Dilci Felsefe ile Başlangıç ve Yöntem Arayışı*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Febvre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ferguson, N. (2020). *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, (Çev. Nurettin Elhüseyini), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Frank, A. G. ve Gills, B. K. (2003). "Eleştirilere Yanıt ve Sonuçlar", (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills), (Çev. Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 535-554.

- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, (Çev. Prof. Dr. Haluk Dursun). BB101 Yayınları, Ankara.
- Gong, G. W. (1984). "China's entry into international society", (Edited By: Hedley Bull and Adam Watson). *The Expansion of International Society*. Oxford University Press, New York, 171-183.
- Gong, G. W. (1984). *The Standard of Civilization in International Society*, Oxford: Clarendon Press.
- Goody, J. (2019). *Tarih Hırsızlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hobson, J. M. (2020). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hoffmann, S. H. (2020). "Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler", Çev. Barış Terzioğlu, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (Yay. Haz. Esra Diri), Der Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir), Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- Jones, R. E. (1981). "The english school of international relations: A case for closure". *Review of International Studies*, 7(1), 1-13.
- Jorgensen, F. A. E. (2020). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. (Editör: Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul, 187-206.
- Kia, R. A. (2006). Uygarlık, Modernite ve Medeniyet Sözcüklerinin Hukuka Bakan Yüzü, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64/2, 103-118.
- Linklater, A. (2010). "The english school conception of international society: Reflections on western and non-western perspectives", *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 9, 1-13.
- Linklater, A. (2021). *The Idea of Civilization and the Making of the Global Order*, Bristol University Press, Bristol.
- Little, R. (2009). "Series Editor's Preface", *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*, Shogo Suzuki, Routledge, Oxon, 2009, XIV-XVI.
- McNeill, W. (1992). "William McNeill'in Önsözü", (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills), (Çev. Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi Beş Yüzyüklük mü, Beş Binyüklük mü?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara.
- Meriç, C. (1999). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları; İstanbul.
- Meriç, C. (2002). *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkan, G. ve Özkan, E. Ş. (2020). "İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilerdeki kuramsal konumu: Marksist bir eleştirel okuma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57, 171-204.
- Palabıyık, M. S. (2015). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (Der. Ramazan Gözen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul.

- Tanilli, S. (2015). *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları.
- Ülken, H. Z. (2020). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, (Çev. Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1997). "Eurocentrism and its avatars: the dilemmas of social science", *Sociological Bulletin*, 46(1), 21-39.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society A Comparative Historical Analysis*, Routledge, London.
- Yurdusev, A. N. (2003). *International Relations and the Philosophy of History: Civilizational Approach*, Palgrave Macmillan, New York.
- Yurdusev, A. N. (2015). "Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı", Değerlendiren Rumeysa Kübra Tuncel, *Çalışma Metni*, Bilim ve Sanat Vakfı.